

Adam Buława

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0002-5546-908X

Hrabia Narcyz Olizar podczas powstania listopadowego (1830–1831). Z insurekcji wołyńskiej do rewolucyjnego parlamentu

Słowa kluczowe

Narcyz Olizar, Wołyń, masoneria, powstanie listopadowe 1830–1831, sejm powstańczy/rewolucyjny 1830–1831

Streszczenie

Tekst poświęcony jest aktywności Narcyza Olizara pochodzącego z wołyńskiej rodziny ziemiańskiej, który zrazu zaangażowany był w wolnomularstwo, następnie przewodził wołyńskiej prowincji Towarzystwa Patriotycznego i należał do kierownictwa powstania w guberni wołyńskiej (1831). Jako pierwszy z 32-osobowej reprezentacji Ziem Zabrzanych wszedł do Izby Poselskiej i senatu powstańczego. Znany był z radykalnych poglądów, przeciwstawiał się nieudolnemu Naczelnemu Wodzowi, gen. Janowi Skrzyńcekiemu, aktywny był przy zmianie Rządu Narodowego w sierpniu 1831 r., oraz w ostatniej fazie powstania w Zakroczymiu i Płocku.

Narcyz Olizar herbu Radwan Sowity urodził się w 1794 roku w Zahorowie w powiecie Włodzimierz Wołyński, jako syn Filipa Nereusza i Ludwika z Niemirowiczów-Szczytów, był starszym bratem równie znanego Gustawa¹. Wywodził się z Olizarów herbu Chorągwie Kmitów, rodu wołyńskich bojarów, notowanego po raz pierwszy w 1358 roku. Pochodzili oni od Eleazara (Olizara), jednego z siedmiu synów Aleksandra Woronowicza, brata Matwieja Kmity. Żyjący w XV wieku Olizar Wołczkiewicz i Olizar Szyłowicz założyli dwie gałęzie rodu właścicieli ziemskich z Wołynia i Kijowszczyzny².

Po zakończeniu domowego nauczania Narcyz wstąpił do Liceum Krzemienieckiego. Był współtwórcą Towarzystwa Młodzianów Gimnazjum Wołyńskiego oraz kółka literackiego (1809)³. Po epizodzie w armii napoleońskiej, rozpoczął studia na Uniwersytecie Wileńskim, gdzie nawiązał kontakt z Janem Śniadeckim, pisał wiersze do „Tygodnika Wileńskiego” i został członkiem Towarzystwa Typograficznego Wileńskiego (1817–1818). Po śmierci ojca (1816) przejął dobra Rafałówka (miasteczko i 30 wsi) w powiecie łuckim, zajmując się odtąd gospodarką.

Wskrzesił założoną przez ks. Michała Lubomirskiego w Dubnie (1818) wolnomularską lożę Doskonała Tajemnica, jako wielką prowincjonalną lożę wołyńską, w 1821 roku powołał też loże: Zorza Wschodu (Dubno), Cnota Uwieńczona (Rafałówka) i Polak Dobroczyanny (Ostróg)⁴. Został mistrzem katedry loży prowincjonalnej oraz członkiem honorowym licznych innych łóż.

Kiedy, z wykorzystaniem struktur masonskich, powstało w Warszawie Narodowe Towarzystwo Patriotyczne (NTP), a na bazie Towarzystwa Templariuszy rada prowincji Wołyń, został mistrzem obwodu łuckiego NTP (1821)⁵. Po rozbiciu organizacji w 1826 roku nałożono nań areszt domowy.

¹ B. Łopuszański, *Narcyz Olizar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław 1978, s. 819.

² K. Niesiecki, *Herbarz*, t. 7, Lipsk 1839–1845, s. 85–86.

³ M. Danilewiczowa, *Towarzystwo Uczniów Liceum Wołyńskiego Ćwiczących się w Porządnym Mówieniu i Pisaniu*, „Rocznik Wołyński” 1934, t. 3, s. 297–331.

⁴ S. Małachowski-Lempicki, *Wielka Prowincjonalna Loża Wołyńska*, „Rocznik Wołyński” 1931, t. 2, s. 100; L. Haas, *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 1999, s. 350; D. Ostapowicz, *Boreml 1831*, Warszawa 2010, s. 61.

⁵ S. Askenazy, *Łukasiński*, t. 2, Warszawa 1929, s. 332.

Przywódca insurekcji wołyńskiej

Wieść o wybuchu powstania listopadowego dotarła do guberni wołyńskiej 3 grudnia 1830 roku, a 21 grudnia władze rosyjskie wprowadziły tu stan wojenny⁶. Olizar zmuszony był przejąć cywilny zakres władzy spiskowej od b. szefa prowincji wołyńskiej Narodowego Towarzystwa Patriotycznego, Marcina Tarnowskiego oraz szefostwo wojskowe od płk. Błędowskiego, po czym znalazł się w gronie organizatorów zrywu insurekcyjnego, obok Stanisława Worcella, Tadeusza Walewskiego, Ludwika Steckiego i Ksawerego Prażmowskiego⁷. Udało się im zorganizować siatkę konspiracyjną w powiecie krzemienieckim, dubieńskim, rówieńskim, zasławskim i włodzimierskim. Przewidywany na wodza powstania Olizar pozostawał w sporze z pozostałymi, co skutkowało decentralizacją władzy i miało fatalne skutki po rozpoczęciu walk. Plan insurekcji sprowadzał się do koncentracji sił na Polesiu Wołyńskim i oczekiwaniu na pomoc regularnych wojsk z Królestwa Polskiego⁸. W styczniu 1831 roku Narcyz Olizar objął funkcję prezesa Rady Cywilno-Wojskowej (RCW) guberni wołyńskiej⁹.

Usiłował nawiązać kontakt z Królestwem, lecz próby współdziałania spęły na niczym. Zagrożony aresztowaniem, otoczył się strażą zbrojną¹⁰. Pod koniec marca wysłał do, przewidywanego do wsparcia partyzantki wołyńskiej, gen. Józefa Dwernickiego projekt rozciągnięcia na zapleczu operującej w Królestwie armii rosyjskiej wystąpień powstańczych od Litwy aż po Podole, lecz nie zyskał akceptacji ani Rady, ani zwycięzcy spod Stoczka. W tej sytuacji Olizar zrezygnował ze stanowiska prezesa RCW i skoncentrował się na

⁶ A. Wroński, *Powstanie listopadowe na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie*, Warszawa 1993, s. 15, 17; N. Olizar, *Pamiętnik kasztelana*, Lipsk 1875, s. 32; A. Jełowicki, *Moje wspomnienia*, Warszawa 1970, s. 46; A. Gołyński, *Pamiętnik podolskiego powstania 1831 r.*, Warszawa 1970, s. 32.

⁷ N. Olizar, op. cit., s. 165–166; D. Taźbirek, *Narcyz hr. Olizar i jego działalność na Sejmie w czasie powstania listopadowego 1830–1831*, [w:] *Polskie Kresy Wschodnie i ludzie stamtąd. Materiały konferencyjne*, red. W. Dzianisava, P. Juskiewicz, J. Staškowiak, Warszawa 2010, s. 165; J. Hoffman, *Wołyń w walce 1831*, „Rocznik Wołyński” 1923, nr 2, s. 161.

⁸ A. Wroński, op. cit., s. 17; N. Olizar, op. cit., s. 38.

⁹ J. Wojtasik, *Wołyń w powstaniach narodowych, 1794–1864*, „Niepodległość i Pamięć” 2008, r. 15, nr 1 (27), s. 56.

¹⁰ N. Olizar, op. cit., s. 166, 175–180.

działalności na Polesiu Wołyńskim¹¹. Informacja o wkroczeniu na Wołyń ok. 4,5-tysięcznego, kawaleryjskiego korpusu gen. Dwernickiego skonfundowała Olizara, dysponującego wiedzą o militarnym potencjale rosyjskiego gen. Fiodora Rudigera (ok. 8 tys. żołnierzy).

Nastąpił impas organizacyjny, spowodowany sprzecznymi rozkazami wysłannika rządowego Bazylego Chróściechowskiego i miejscowego organizatora płk. Prażmowskiego, uaktywnili się regimentarz Michał Czacki, Ludwik Stecki, a oddział powstańczy w powiecie włodzimierskim uległ rozbiciu. Sytuacja wymagała energicznego działania w powiatach Polesia Wołyńskiego, zwłaszcza że Rosjanie skoncentrowali się na ekspedycji Dwernickiego. Naczelnikiem wojskowym powiatu łuckiego został Ksawery Godebski, powiatu kowelskiego Stanisław Worcell, zaś władzę cywilną nad powiatami objął Olizar¹². Ruszył nocą z 14 na 15 kwietnia do Stanisława Worcella do Kaszówki, lecz go nie zastał. Wrócił do Rafałowki, i stamtąd, wraz z Godebskim i Władysławem Moszyńskim, przeszli do wsi Czere-wacha pod Włodzimierzem, napotykając ochotników Teodora Pocięja, Worcella i kpt. Bogdanowicza. 20 kwietnia nastąpiła koncentracja niemal tysiąca powstańców (200 konnych, 160 strzelców i 600 kosynierów), a dowództwo wojskowe przejął kpt. Bogdanowicz. Wołyńska Rada Cywilno-Wojskowa potwierdziła władzę cywilną Olizara i wojskową Bohdanowicza. 24 kwietnia w obozie gen. Dwernickiego w Kołodnie kierownicy insurekcji podpisali akt dotyczący powstania wołyńskiego oraz wyboru Olizara na przedstawiciela Wołynia, z pełnomocnictwami reprezentacji w sejmie Królestwa¹³.

Olizar chciał oprzeć swoje działania o powiaty piński i kobryński, co dawało szansę na połączenie sił litewsko-ruskich i przedłużenie walk¹⁴. Wobec informacji o słabości rosyjskiego garnizonu w Kowlu Rada Cywilno-Wojskowa, większością głosów (na wniosek obywatela oczekującego uwolnienia od brutalnego komendanta wojskowego Laszczewskiego), przeforsowała plan ataku, z zamiarem zdobycia broni i amunicji. Olizar znów złożył prezesurę. Gdy 300 insurgentów skierowało się na Kowel (gdzie 1 maja stacjonowała sotnia kozacka), 2 tys. rosyjskich strzelców konnych rozbiło 700 pozostałych pod Cze-

¹¹ A. Wroński, op. cit., s. 40.

¹² N. Olizar, op. cit., s. 173.

¹³ D. Ostapowicz, op. cit., s. 132.

¹⁴ I. Prądzynski, *Pamiętniki*, t. 2, Kraków 1909, s. 391.

rewachą¹⁵. Opanowanie Kowla nie przyniosło efektów materialnych, a 3 maja usunięci z miasteczka uczestnicy akcji dowiedzieli się o porażce pozostałych. Bogdanowicz rozpuścił chłopów, 200 jeźdźców zamierzało dołączyć do wyprawy Dwernickiego¹⁶. Po dwóch dniach nadeszło z Galicji, od Jakuba Malinowskiego, insurekcyjnego naczelnika Wołynia, pismo odwołujące powstanie na Wołyniu. Zalecano przedarcie się za austriacki kordon bądź do Królestwa Polskiego¹⁷. Olizar mógł tym sposobem spełnić marzenie o pracy parlamentarnej – „reprezentacji, która mi się wydawała jako ostatnia i jedyna sposobność służenia czynnie i użytecznie naszej sprawie”¹⁸.

Posel i senator sejmu rewolucyjnego

Poprzez Galicję Olizar skierował się do Królestwa, wioząc ze sobą plenipotencje obywateli Wołynia dla powstańczego Rządu Narodowego (życzenia i potrzeby prowincji), jak również dokument formalnie proklamujący powstanie na Wołyniu (wskazanie na antypolską politykę władz rosyjskich oraz polski sejm i rząd jako instancje odwoławcze) i akt swego wyboru na posła województwa wołyńskiego¹⁹. Plenipotencje przekazał w Warszawie Joachimowi Lelewelowi, który wniósł je pod obrady Rządu Narodowego, a ten przygotował dla Olizara nominację na Radcę Stanu dla Ziem Ruskich. Olizar odmówił, gdyż zamierzał na podstawie plenipotencji ubiegać się

¹⁵ M. Budzyński, *Wspomnienia z mojego życia*, Poznań 1880, s. 199; A. Wroński, op. cit., s. 51; W. Tokarz, *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*, Warszawa 1993, s. 298; T. Łepkowski, *Powstanie 1831 r. na Ukrainie*, [w:] *Powstanie Listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne. Militaria. Europa wobec powstania*, red. W. Zajewski, s. 417; J. Wojtasik, op. cit., s. 61; D. Ostapowicz, op. cit., s. 133.

¹⁶ N. Olizar, op. cit., s. 200; D. Ostapowicz, op. cit., s. 46.

¹⁷ F. Wrotnowski, *Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie*, t. 1, Lipsk 1875, s. 178; N. Olizar, op. cit., s. 196–200; D. Ostapowicz, op. cit., s. 133.

¹⁸ N. Olizar, op. cit., s. 198.

¹⁹ *Diariusz Sejmu 1830–1831*, t. 4, wyd. M. Rostworowski, Kraków, 1910, s. 622–623; S. Barzykowski, *Historia powstania listopadowego*, t. 4, Poznań 1884, s. 352–353; P. Puciata, *Skład i działalność reprezentacji Ziem Zabrzanych na Sejmie 1830/31*, [w:] *Księga pamiątkowa historyków słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno 1933, s. 232; S. Ziółek, *Sejm Królestwa Polskiego w okresie powstania listopadowego*, Warszawa 2007, s. 189.

o mandat poselski²⁰. 19 maja 1831 roku sejm powstańczy przyjął prawo o reprezentacji Litwy i Rusi, zgodnie z ideą rozszerzenia składu parlamentu o przedstawicieli ziem dawnej Rzeczypospolitej, w tym deputowanych z miast²¹. Rząd Narodowy przedstawił senatowi przedłożone przez Olizara dokumenty, w celu oceny ich ważności i działania na podstawie majowej ustawy: „Nie widzi tu Rząd Narodowy potrzeby zwracać uwagi senatu, jak pożądaną byłoby rzeczą ujrzeć już w gronie reprezentantów naszych posłannika wyjarzmiających się krain i jak nieprzyjemne na braciach naszych z Wołynia mogłoby zrobić wrażenie nieprzyjęcie do składu reprezentacji poselskiej obywatela, jakim jest hrabia Olizar jedynie z powodu nie zachowanych przy jego wyborze formalności, których wówczas ani znać, ani dopełnić wybierający nie byli w stanie”²². Wybór Olizara na posła, jednego z 2 reprezentantów Wołynia wśród 8 kandydatów na kasztelanów, wywołał dyskusję proceduralną w Izbie Poselskiej (8 czerwca). Ostatecznie wpisano go jednomyślnie na listę kandydatów na senatora do czasu wyborów w Izbie Poselskiej, a senat zatwierdził mandat po tygodniu, przechodząc do porządku nad kuriozalnymi formalno-prawnymi zastrzeżeniami powołania („dopóki posłowie ze wszystkich powiatów województwa wołyńskiego na sejm nie przybędą”). Posłowie podtrzymali wybór Olizara, zatwierdzając decyzję senatu. Wywiązała się polemika sejmowa, 15 czerwca senat zatwierdził elekcję, a decyzją sejmu dołączono Olizara do Izby Poselskiej jako przedstawiciela Wołynia (18 czerwca 1831 r.)²³. Co ciekawe, poseł Józef Świrski bronił formalnie kompetencyjnej suwerenności izby wyższej, spotykając się z repliką posła Walentego Zwierkowskiego. Świrski protestował przeciwko uchybieniom formalno-prawnym (wybrany jako poseł Wołynia, nie konkretnego po-

²⁰ A. Wroński, op. cit., s. 101; Z. Gołba, *Rozwój władz Królestwa Polskiego w okresie powstania listopadowego*, Wrocław 1971, s. 145.

²¹ S. Barzykowski, op. cit., t. 3, s. 315–317; Z. Gołba, op. cit., s. 144; S. Ziółek, op. cit., s. 18; M. Karpińska, „Nie ma Mikołaja!”. *Starania o kształt sejmu w powstaniu listopadowym 1830–1831*, Warszawa 2007, s. 100–101; D. Taźbirek, op. cit., s. 166.

²² *Diariusz Sejmu*, t. 4, op. cit., s. 623, 628, 632–636; S. Barzykowski, op. cit., t. 4, s. 353.

²³ *Diariusz Senatu*, t. 6, wyd. S. Pomarański, Warszawa 1930, s. 168; M. Karpińska, *Starania wokół odnowienia sejmu w powstaniu listopadowym 1830–1831*, „Przegląd Historyczny” 2002, r. 93, nr 3, s. 303; eadem, „Nie ma Mikołaja!”, op. cit.

wiatu), jednak Izba nie podzieliła jego zastrzeżeń ze względów politycznych i propagandowych. Świrski opuścił salę obrad, aby można było jednogłośnie zaaprobować kandydaturę Olizara²⁴.

Wprowadzony do Izby Poselskiej przez ministra spraw wewnętrznych i policji Antoniego Gliszczyńskiego „Nowy reprezentant podziękował za przypuszczenie go do reprezentacji narodu, wystawił nieszczyście i prześladowania ziem ruskich, usprawiedliwił dla czego dotychczas dla powstania narodowego tak mało tam uczyniono i najsolennie zapewnił o niezachwianym przywiązaniu tychże dla ojczyzny i gotowości do wszystkich poświęceń dla jej odzyskania”²⁵. Było to jego inauguracyjne, spontaniczne wystąpienie z trybuny sejmowej. Narcyz Olizar został pierwszym reprezentantem Ziemi Zabranych w sejmie rewolucyjnym (z 32), wybranym przez grupę mieszkańców województwa wołyńskiego jako jedyny na terenie rodzimego powiatu, podczas gdy inni przybysze z ziem ruskich (Stanisław Worcell i Ksawery Godebski z Wołynia, Aleksander Jełowicki, Ksawery Sabbatyn, Aleksander Bernatowicz, Amancjusz Żarczyński i Jacek Gołyński z Podola oraz Wincenty Tyszkiewicz, Herman Potocki, Daniel Tchórzewski, Józef Tomaszewski, Jakub Malinowski, Józef Zalewski z woj. kijowskiego) mieli zostać wybrani przez grupy bądź garstki obywateli trzech województw²⁶. Elekcja była sprzeczna z przepisami konstytucyjnymi, gdyż odbywała się poza terytorium macierzystym i bez uwzględnienia cenzusu majątkowego, ponadto o zgodności jej decydowano w izbach połączonych, nie zaś w upoważnionym do tego konstytucyjnie senacie. Ważniejszy był wydzźwięk propagandowy poszerzenia sejmu o delegację kresowiaków: manifestacja wobec Europy, uwypuklenie związku ziem litewsko-ruskich z Polską, rekompensata za niedostateczne wsparcie militarne. Pisała o tym prasa, a senator Julian Ursyn Niemcewicz ujął rzecz patetycznie: „Cóż my robimy? Chcemyż lać zimną wodę na płomień ich obywatelstwa?”²⁷

²⁴ *Diariusz Sejmu*, t. 4, op. cit., s. 627–628; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 102.

²⁵ S. Barzykowski, op. cit., s. 364; *Diariusz Sejmu*, t. 4, op. cit., s. 636–637, 650–652; D. Taźbirek, op. cit., s. 168.

²⁶ *Diariusz Sejmu*, t. 3, op. cit., s. 664; P.M. Puciata, op. cit., s. 231.

²⁷ W. Zajewski, *Rola Sejmu w Powstaniu Listopadowym*, [w:] *Powstanie Listopadowe 1830–1831*, red. W. Zajewski, Warszawa 1990, s. 103; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 102.

Wraz z Olizarem i Steckim grupa „Rusinów” wystąpiła 14 czerwca 1831 roku z pisemną prośbą do Komisji Rządowej Wojny o kredyt na formowanie Legii (oddziału WP rekrutowanego z mieszkańców południowych Ziem Zabranych)²⁸. Legia umożliwiłaby im godziwą egzystencję. Zgody na formację nie było, a ponieważ ochotnicy nie zaciągali się do regularnej armii, Stecki osobiście ufundował szwadron kozaków wołyńskich. Dotychczasowi posiadacze mandatów poselskich, jak pisał Aleksander Jełowicki, „wzdragali się przyjmować nas do swego grona w obawie, abyśmy im nie stawiali na zawadzie w rozwiązaniu wolności, po naszym wejściu do sejmu mieli nas znowu za zagorzalców”²⁹. Franciszek Wężyk wspominał, iż „Przybyła partii rewolucyjnej wielka pomoc w mniemanych posłach litewskich, wołyńskich, podolskich, których obierano na bruku Warszawy”, w kręgach konserwatywnych obawiano się, że mogą stawiać wnioski „szalone i tchnące jakobinizmem”³⁰.

Marszałek Sejmu Walerian Ostrowski skierował Olizara do deputacji dla zbadania ważności wyborów Godebskiego, a jego udział w dyskusji i potwierdzenie posiadania przez tegoż majątku na Wołyniu, wskazanie na niemożność przeprowadzenia elekcji poselskiej w powiecie łuckim, jak też podważenie uprawnień do kwestionowania tej sprawy przez niejakiego Piotra Glińskiego, przyczyniły się do zatwierdzenia wyboru 21 czerwca³¹. Worcell, z silnie nań oddziałującym Olizarem, podejmowali poza dotyczącymi Wołynia, również sprawy z zakresu zainteresowań sejmiku podolskiego i kijowskiego³². Odpowiednio wybrzmiał głos Olizara w dyskusji połączonych izb 5 lipca 1831 roku nt. znaczenia udziału „tymczasowych” reprezentantów Ziem Zabranych w obradach sejmowych w Warszawie, gdyż wykazał jego symbolicznie znaczący wymiar dla ewentualnego faktycznego poszerzenia terytorialnego Królestwa Polskiego³³.

²⁸ List do Komisji Rządowej Wojny 14 VI 1831, Archiwum Główne Akt Dawnych, Władze Centralne Powstania Listopadowego, rkps 261, k. 72; A. Wroński, op. cit., s. 95.

²⁹ A. Jełowicki, op. cit., t. 2, s. 288.

³⁰ F. Wężyk, *Powstanie Królestwa Polskiego w roku 1830–1831. Pamiętnik spisany w roku 1836*, Kraków 1895, s. 179; M. Karpińska, *Starania wokół odnowienia...*, op. cit., s. 304.

³¹ *Diariusz Sejmu*, t. 5, op. cit., s. 43–44, 50–51, 52–53.

³² P.M. Puciata, op. cit., s. 239.

³³ *Diariusz Sejmu*, t. 5, op. cit., s. 309–310.

Przekonanie, że byli to posłowie współdecydujący o polityce narodu walczącego z Rosją, wyraził marszałek Ostrowski: „Kilkanaście milionów ludzi ma jeden cel, jedno dążenie, iż wszyscy chcemy razem zginąć, a raczej wszyscy razem i zawsze chcemy mieć wspólne prawa, wspólne losy i wspólne samoistne życie narodowego żywiołu”³⁴.

Byli żołnierze partii partyzanckich traktowali misję parlamentarną w kategoriach dalszej walki. Kilku z nich (Jełowicki, Worcell, Godebski, Olizar) wniosło ożywczy powiew do organu władzy insurekcyjnej. Związani byli przeważnie z Towarzystwem Patriotycznym i masonerią. Olizar dał się poznać jako zawzięty nieprzyjaciel arystokracji, pisząc w liście do Godebskiego: „Więcej ją nienawidzę, niż siebie kocham”³⁵. Sympatyzował z prawym skrzydłem Towarzystwa Patriotycznego, w osobach Maurycego Mochnackiego, Henryka Nakwaskiego, Józefa Zaliwskiego i Konstantego Bronikowskiego.

W świetle pamiętników, korespondencji i przemówień jawił się Olizar jako człowiek ambitny i pewny siebie, żądny zaszczytów. Według S. Barzykowskiego „Pnąc się coraz wyżej chętnie z powodu swej dumy podejmował się wszystkiego, we wszystkim brał udział, do wszystkiego należał”³⁶. W wyborach kandydatów z kręgu reprezentantów Ziem Zabrzanych do komisji sejmowych, tylko on odniósł sukces. 21 czerwca w wyborach do komisji skarbowej tzw. małego kompletu sejmowego został jednym z zastępców komisarza. Zachowane źródła są zdekompletowane i tylko protokół z 30 czerwca potwierdza jego obecność i udział w dyskusji³⁷. Był jednym z 8 kandydatów kresowych do komisji ds. administracyjnych i przedmiotów dyplomatycznych, lecz 25 lipca z zaszczytu tego zrezygnował, oficjalnie tłumacząc się zamiarem wyjazdu z zagrożonej Warszawy³⁸.

Olizar dołączył do debaty połączonych izb nad pozbawieniem senatorskiego krzesła osób, które nie podpisały aktu uznania powstania za narodowe ani detronizacji Mikołaja I. 20 lipca wraz z Godebskim wystąpili w obronie zasłużonych od czasu Sądu Sejmowego książąt

³⁴ Ibidem, s. 394; S. Ziółek, op. cit., s. 190.

³⁵ *Listy Olizara do Godebskiego, A.R., Autografy z XIX i XX w.*, vol. 56, za: P.M. Puciata, op. cit., s. 232. Na ten temat zob. M. Karpińska, „Podług miary krawca”? – próba portretu zbiorowego członków sejmu rewolucyjnego 1830–1831, „Przegląd Historyczny” 2003, r. 94, nr 3, s. 274, 278, 279.

³⁶ S. Barzykowski, op. cit., t. 5, Poznań 1884, s. 11.

³⁷ P.M. Puciata, op. cit., s. 242.

³⁸ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 81.

Maksymiliana Jabłonowskiego i Józefa Lubomirskiego, zamieszkałych na Wołyniu i zmuszonych po wybuchu powstania do wyjazdu do Petersburga, toteż obydwu z listy senatorów nie usunięto³⁹. 22 lipca odbyła się sesja sejmowa, podczas której rozpatrywano kwestię kworum do prowadzenia obrad. Część obecnych uważała, iż powinno być liczone od pułapu 128-osobowego, bez uwzględnienia posłów z Ziem Zabrzanych. Sprzeciw wyrazili Bonawentura Niemojowski oraz Walenty Zwierkowski, argumentując, że „Nie ma dwóch królestw; jesteśmy reprezentantami jednego narodu; ani rozróżnień, ani podziałów żadnych być nie powinno”. W imieniu egzulantów głos zabrał m.in. Olizar, wskazując, że w gruncie rzeczy chodzi o to, „czy mamy być przyłączeni do Izby Poselskiej, czy tylko przyczepieni”⁴⁰. Ostatecznie kworum miało być liczone od pełnej reprezentacji sejmowej.

Narcyz Olizar współpracował z grupą parlamentarzystów zbliżonych do prawego skrzydła Towarzystwa Patriotycznego. Współdziałał także z posłami z Ziem Zabrzanych oraz kaliszzanami przeciw kunktatorskiej postawie Naczelnego Wodza, gen. Jana Skrzyneckiego. Parlamentarni poplecznicy Naczelnego Wodza osłabili sens ustawy, która stanowiła, iż Rada Wojenna ma być czasowa i konfidencyjna, z udziałem Wodza Naczelnego, desygnowanych przezeń generałów, członków Rządu Narodowego i reprezentantów Sejmu. Skoncentrować się miała na sytuacji aktualnej i przyszłej. 24 lipca, jako reprezentant Wołynia i jeden z trzech przedstawicieli ziem ruskich, wszedł Olizar do 11-osobowej parlamentarnej Rady Wojennej, podnosząc przeciw Wodzowi Naczelnemu zarzuty o nieudolność i zaniedbywanie spraw Ziem Wschodnich⁴¹. Podczas wizyty w obozie wojskowym w Sochaczewie doszło do dyskusji o strategii wojennej, Skrzynecki otrzymał wotum zaufania z zastrzeżeniem wydania rozstrzygającej bitwy Rosjanom⁴². Ponieważ w pierwszym tygodniu

³⁹ *Diariusz Sejmu*, t. 5, op. cit., s. 528–555; P.M. Puciata, op. cit., s. 246; D. Tażbirek, op. cit., s. 169.

⁴⁰ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 19, 21, 61; S. Ziółek, op. cit., s. 193.

⁴¹ *Ibidem*, s. 39–79; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 290–291; W. Rostocki, *Władza wodzów naczelných w powstaniu listopadowym*, Wrocław 1955, s. 120–121; W. Zajewski, *Walki wewnętrzne ugrupowań politycznych w powstaniu listopadowym 1830–1831*, Gdańsk 1967, s. 186–188; D. Tażbirek, op. cit., s. 171.

⁴² S. Ziółek, op. cit., s. 251–252.

sierpnia armia powróciła na pozycje obronne, wzrosła presja opinii publicznej domagającej się zmiany personalnej.

8 sierpnia w mieszkaniu na Zamku Królewskim gościł Olizar nieformalną koalicję posłów kresowych, radykałów i kaliszczan, debatujących nad obaleniem Skrzyneckiego. Dla zachowania tajemnicy, ze względu na parlamentarnych zwolenników generała, rozważano, jak przeprowadzić w połączonych izbach usunięcie zwierzchnika sił zbrojnych. Zdecydowano o wysłaniu delegacji (2 członków rządu, 2 senatorów, 5 posłów) w celu zapoznania się z sytuacją w armii i podjęcia decyzji o zmianie Naczelnego Wodza⁴³. 9 sierpnia poseł Świrski zgłosił na forum sejmowym wniosek, podpisany m.in. przez Olizara, na mocy którego realizowano koncepcję zaplanowaną w „kole Olizarowski”⁴⁴.

Kiedy parlament rozpatrywał kwestię 2 wakatów wojewodów i 4 kasztelanów, pojawiły się kandydatury przybyszów ze Wschodu (Stecki i Olizar). Gdy podczas obrad izb połączonych 8 sierpnia uchylono decyzję senatu, zgodnie z którą miał wejść w jego skład obligatoryjnie przedstawiciel Wołynia, nie przeszkodziło to Olizarowi zdobyć najwięcej głosów (93 na 106 możliwych, przy 68 na następnego kandydata)⁴⁵. Wszedł on w skład senatu jako senator-kasztelan z Ziemi Zabrzanych, przejmując od Juliana Ursyna Niemcewicza 12 sierpnia funkcję sekretarza⁴⁶.

Po zdymisjonowaniu Skrzyneckiego (11 sierpnia 1831 r.) Olizar był zwolennikiem objęcia stanowiska Naczelnego Wodza przez gen. Ignacego Prądzyńskiego. Znalazł się jako przedstawiciel Senatu w 3-osobowej delegacji wysłanej przez Sejm do obozu armii polowej

⁴³ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 322–324; W. Zwierkowski, *Rys powstania, walki i działań Polaków 1830–1831*, Warszawa 1973, s. 194; I. Prądzyński, op. cit., t. 3, s. 273–274; S. Barzykowski, op. cit., t. 5, s. 10–12; B. Limanowski, *Stanisław Worcell. Życiorys*, Kraków 1910, s. 82–93; W. Bortnowski, *Opozycja przeciw Skrzyneckiemu*, Łódź 1948; W. Rostocki, op. cit., s. 129–130; M. Karpińska, *Starania wokół odnowienia...*, op. cit., s. 293; S. Ziótek, op. cit., s. 254–255; W. Zajewski, *Walki wewnętrzne ugrupowań...*, op. cit., s. 205; D. Taźbirek, op. cit., s. 171.

⁴⁴ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 308–309; S. Ziótek, op. cit., s. 254.

⁴⁵ *Akta Izby Poselskiej – korespondencja z Senatem*, AAD, k. 49 za: P.M. Puciata, op. cit., s. 244; *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 294, 297; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 185; D. Taźbirek, op. cit., s. 170.

⁴⁶ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 297; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 185.

z intencją przekonania Prądzyńskiego (lub gen. Józef Bema) do przyjęcia nominacji⁴⁷. Następnie przeniósł poparcie na gen. Jana Krukowieckiego⁴⁸. 15 sierpnia ostrzegł prezesa Rządu Narodowego, ks. Adama Jerzego Czartoryskiego o niebezpieczeństwie ze strony radykałów⁴⁹. Przygotowująca zamach stanu lewica Towarzystwa Patriotycznego przewidywała hrabiego Olizara na wiceprezesa Rządu, składającego się ponadto z ks. gen. Michała Radziwiłła, Wincentego Niemojowskiego, senatora Trzcńskiego, Maurycego Mochnackiego, Ksawerego Bronikowskiego i szewca Morawskiego (był też wariant trzyosobowego dyrektoriatu – Leleweł, Kazimierz Aleksander Pułaski, Józef Zaliwski)⁵⁰. Za to Olizar miał być autorem projektu 9-osobowej Rady Najwyższej (przewodniczący senatu, senator, marszałek sejmu, 2 posłów, gubernator Warszawy, prezydent municypalności, Wincenty Niemojowski i Teofil Morawski) z dyktatorskimi uprawnieniami prezesa tejże Rady⁵¹. Istniały jeszcze dwa projekty: tzw. styczniowy Niemojowskiego i Morawskiego o nieodpowiedzialnym prezesie w odpowiedzialnej Radzie Ministrów oraz o dotychczasowej formie władzy z wyborem nowych członków rządu. 17 sierpnia Olizar brał udział w dyskusji nad formą nowego rządu, w głosowaniu wstępnym na Prezesa Rady Ministrów, spośród 26 kandydatów, otrzymał 2 głosy, zaś wniesiony przezeń pod obrady sejmu wniosek reformujący władze wykonawcze został odrzucony. Faktyczną dyktaturę objął gen. Jan Krukowiecki⁵². Tegoż dnia był Olizar również

⁴⁷ S. Barzykowski, op. cit., t. 6, s. 231; L. Dembowski, *Moje wspomnienia*, t. 2, Petersburg 1898, s. 357; D. Taźbirek, op. cit., s. 171.

⁴⁸ B. Łopuszański, op. cit., s. 820.

⁴⁹ A. Wroński, op. cit., s. 101.

⁵⁰ L. Dembowski, op. cit., t. 2, s. 345; S. Barzykowski, op. cit., t. 5, s. 76; J. Głębocki, *Wspomnienie z roku 1830–1831*, Kraków 1877, s. 244; R. Spazier, *Historia powstania narodu polskiego w r. 1830 i 1831*, t. 3, Paryż 1833, s. 273; E. Oppman, *Warszawskie Towarzystwo Patriotyczne*, Warszawa 1937, s. 142.

⁵¹ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 435, 448–462; S. Barzykowski, op. cit., t. 5, s. 158; L. Dembowski, op. cit., t. 2, s. 361; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 241.

⁵² *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 435, 450, 461; S. Kaczkowski, *Dziela*, t. 2, Kraków 1883, s. 101–102; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 242; E. Oppman, op. cit., s. 146; W. Rostocki, op. cit., s. 154–156; W. Zajewski, *Walki wewnętrzne*, op. cit., s. 220.

asesorem w głosowaniu uzupełniającym z grona poselskiego skład Komitetu Obrony Warszawy⁵³.

Od drugiej połowy sierpnia to posłowie kresowi nadawali charakter ostatnim posiedzeniom sejmowym odbywającym się w Warszawie, a po jej opuszczeniu w Zakroczymiu i Płocku. Robert Spazier pisał, że „tylko siłami ludu walkę toczyli, wszystko poświęciwszy, do utracenia już nic więcej nie mieli, którzy ani zwodniczej delikatności dyplomacji, ani też względów przeciwko królom i ich obietnicom szanować nie potrafili”, dając „sejmowi odmłodnienie, sześciomiesięcznymi ciągłymi pracami znużonemu, naród ożywili”⁵⁴. Olizar uczestniczył w pracach zdekompletowanego senatu na prowincji jako prowadzący diariusz senatu, współpracujący ze swym odpowiednikiem dla Izby Poselskiej, Franciszkiem Wężykiem⁵⁵. Ponieważ senat obradował razem z Izbą Poselską, do zadań Wężyka należało odczytywanie listy obecności, projektów ustaw oraz dokumentów i materiałów napływających do kancelarii izb, a głównym zajęciem Olizara miało być nadzorowanie spisywania protokołu. W Zakroczymiu (11–14 września) obradowało 11 senatorów oraz 46 posłów dawnych i 25 dokooptowanych podczas powstania, w Płocku (18–19 września) 10 senatorów oraz 25 posłów dawnych i 25 z dołączonych w 1831 roku, zgodnie z wcześniejszą uchwałą o tzw. małym komplecie⁵⁶.

Zakroczymskie obrady toczyły się pod osłoną kompanii piechoty Wojska Polskiego⁵⁷. Na porannym posiedzeniu sejmu 12 września Olizar został wyznaczony przewodniczącym delegacji do RN dla uzyskania informacji o losach korpusów gen. Girolamo Ramoriny, Samuela Różyckiego, Jana Szembeka i partyzanckiego oddziału Józefa Zaliwskiego oraz przebiegu rokowań z nieprzyjacielem. Na wieczornym, utajnionym posiedzeniu Olizar dał wyraz rozgoryczeniu, konkludując, iż nie zna planów Naczelnego Wodza ani zamierzeń komendantów korpusów, choć skoncentrowany pod Modlinem

⁵³ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 466.

⁵⁴ R. Spazier, op. cit., t. 4, s. 203.

⁵⁵ *Diariusz Senatu*, t. 6, op. cit., s. 6; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, s. 5, 16.

⁵⁶ A. Wroński, op. cit., s. 103.

⁵⁷ J. Danielewicz, *Sejm powstańczy 1831 roku w Zakroczymiu i Płocku*, „*Notatki Płockie*” 1961, nr 21, s. 15.

potencjał ludzki obejmował wciąż jeszcze 33 tys. ludzi⁵⁸. 14 września pochyłono się nad sprawą sprzeniewierzającej się idei powstańczej rodziny Łubieńskich, a 19 września głosowano uchwałę, zobowiązującą parlamentarzystów do pójścia z wojskiem na wychodzącą tułaczkę⁵⁹. Z senatorów, obok Antoniego Ostrowskiego, przysięgę uchodźczą złożył właśnie Narcyz Olizar.

Kwater parlamentarzystów w Płocku strzegł pułk piechoty Feliksa Breańskiego, 2. pułk krakusów oraz dwa szwadrony 6. pułku ułanów. Ostatnia sesja sejmów rozpoczęła się w płockim ratuszu 23 września 1831 roku o godzinie 11.00, w odpowiedzi na postanowienia porannej rady wojennej, zwołanej w Słupnie na wieść o zerwaniu rozmów z żądającym bezwarunkowej kapitulacji marszałkiem Iwanem Paskiewiczem⁶⁰. W ówczesnym głosowaniu 40 wyższych dowódców z Naczelnym Wodzem, gen. Maciejem Rybińskim, 7 generałów i 1 pułkownik opowiedziało się za kontynuacją walki. W ostatniej sesji sejmowej ze 150 posłów i deputowanych uczestniczyło 41, a z 54 senatorów, 2, w tym Olizar (przy wymaganym kworum 33 osób). Przyjęto honorową dymisję prezesa RN Bonawentury Niemojowskiego, a wobec postawy generałów Józefa Bema i Jana Umińskiego, rekomendujących parlamentarnej deputacji z udziałem Olizara, Lelewela i Jełowickiego, wbrew większości korpusu dowódczego, dalszy opór, wysunięto kolejno kandydatury na faktycznego dyktatora łączącego funkcje Naczelnego Wodza i Prezesa RN⁶¹. Umiński przyjął funkcję wojskową, a na cywilne stanowisko wrócił Niemojowski. Nieuznany przez większość kadry oficerskiej Wódz Naczelny złożył godność na ręce Niemojowskiego, który przywrócił na to stanowisko Rybińskiego. Posiedzenie zwieńczyły słowa marszałka sejmów Władysława Ostrowskiego: „Tymczasem Sesja solwuje

⁵⁸ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 630, 632–635; Z. Gołba, op. cit., s. 212; J. Danielewicz, op. cit., s. 17.

⁵⁹ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 647–653, A. Jełowicki, op. cit., t. 2, s. 322; J. Danielewicz, op. cit., s. 17; N. Kasperek, *Powstańczy epilog. Żołnierze listopadowi w dniach klęski i internowania 1831–1832*, Olsztyn 2001, s. 188 i n.

⁶⁰ S. Kostanecki, *Ostatnie posiedzenie sejmów Królestwa Polskiego w 1831 r. w Płocku*, „Notatki Płockie” 1972, t. 17, nr 1 (65), s. 29–33; K. Askanas, *Ostatnia sesja Sejmu Królestwa Polskiego 23 IX 1831 w Płocku*, „Notatki Płockie” 1981, nr 3, s. 14–15; M. Krajewski, *Usque ad finem. Powstanie listopadowe i partyzantka 1833 r. na ziemi dobrzyńskiej*, Rypin 2011, s. 30, 34.

⁶¹ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 688; J. Danielewicz, op. cit., s. 18; E. Kozłowski, *Generał Józef Bem*, Warszawa 1959, s. 123–125.

[czyli zawiesza / zostaje zawieszona, ulega zawieszeniu – A.B.] się”. Obrady parlamentu miały być odroczone, nie zakończone⁶².

Wobec nadciągających wojsk nieprzyjacielskich Olizar wraz Wincentym Niemojowskim opuścili Płock, lecz w Rypinie zostali pojmani przez oddział kozaków por. Rozswietajewa⁶³. Olizara przewieziono do Warszawy, do więzienia praskiego, następnie do karmelitów, a jako urodzonego na Ukrainie – do Kijowa. W marcu 1832 roku za kaucją otrzymał prawo do mieszkania w mieście, a choć objęła go amnestia, został uwięziony i wysłany do Żytomierza. Z zewnętrzną pomocą, poprzez Galicję, Czechy i Niemcy uciekł do Londynu, skąd przeniósł się do Francji. Zaocznie otrzymał karę śmierci, a majątek Rafałówka skonfiskowano⁶⁴.

Narcyz Olizar należał do najwytrwalszych parlamentarzystów. Od 18 czerwca do 23 września 1831 roku zabrakło go zaledwie na trzech sesjach (izb połączonych 4 września i dwóch z 7 września). 15-krotnie zabierał głos na 31 posiedzeniach, realizując się raczej w działalności praktycznej⁶⁵. 11 sierpnia 1831 Olizar został kawalerem Złotego Krzyża *Virtuti Militari*. Choć go nie otrzymał, bezsprzecznie zasłużył również na ustanowioną przez Sejm w Zakroczymiu symboliczną Gwiazdę Wytrwałości – wyróżnienie „dla tych, co za sprawę narodową do ostatniej kropli krwi walczyli i do końca wytrwali pod jej sztandarami, co wyraża uwidoczniona na odznaczeniu dewiza łacińska – *Usque ad finem*”⁶⁶.

Adam Buława

⁶² *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 709; K. Askanas, op. cit., s. 15; S. Ziółek, op. cit., s. 286; M. Karpińska, „*Nie ma Mikołaja!*”, op. cit., s. 209.

⁶³ N. Olizar, op. cit., t. 2, s. 63; J. Danielewicz, op. cit., s. 22; N. Kasperek, *Powstańczy epilog*, op. cit., s. 194; M. Karpińska, „*Podług miary krawca*”?, op. cit., s. 284.

⁶⁴ J. Hoffman, op. cit., s. 188.

⁶⁵ D. Taźbirek, op. cit., s. 172.

⁶⁶ *Diariusz Sejmu*, t. 6, op. cit., s. 661.

Bibliografia

Źródła archiwalne

List do Komisji Rządowej Wojny 14 VI 1831, Archiwum Główne Akt Dawnych, Władze Centralne Powstania Listopadowego, rkps 261, k. 72

Źródła drukowane

Barzykowski S., *Historia Powstania Listopadowego*, t. 1–5, Poznań 1883–1884.

Budzyński M., *Wspomnienia z mojego życia*, Poznań 1880.

Dembowski L., *Moje wspomnienia*, t. 1, Petersburg 1898.

Diariusz Sejmu 1830–1831, wyd. M. Rostworowski, Kraków 1907–1912.

Diariusz Senatu 1830–1831, wyd. S. Pomarański, Warszawa 1930.

Głębocki J., *Wspomnienie z roku 1830–1831*, Kraków 1877.

Gołyński A., *Pamiętnik podolskiego powstania 1831 r.*, Warszawa 1970.

Jełowicki A., *Moje wspomnienia*, Warszawa 1970.

Kaczkowski S., *Dzieła*, t. 2, Kraków 1883.

Niesiecki K., *Herbarz*, t. 7, Lipsk 1839–1845.

Olizar N., *Pamiętniki kasztelana*, Lipsk 1875.

Prądyński I., *Pamiętniki*, t. 2, Kraków 1909.

Spazier R., *Historia powstania narodu polskiego w r. 1830 i 1831*, t. 3, Paryż 1833.

Wrotnowski F., *Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831*, Lipsk 1875.

[Zamoyski Władysław] *Jenerał Zamoyski 1803–1869*, t. 2, Poznań 1913.

Zwierkowski W., *Rys powstania, walki i działań Polaków 1830–1831*, Warszawa 1973.

Opracowania

Askanas K., *Ostatnia sesja sejmu Królestwa Polskiego 23 IX 1831 r. w Płocku*, „Notatki Płockie” 1981, nr 3, s. 13–16.

Askenazy S., *Łukasiński*, t. 2, Warszawa 1929.

Danielewicz J., *Sejm powstańczy 1831 r. w Zakroczymiu i Płocku*, „Notatki Płockie” 1961, nr 21, s. 12–22.

Danilewiczowa M., *Towarzystwo Uczniów Liceum Wołyńskiego Ćwiczących się w Porządnym Mówieniu i Pisaniu*, „Rocznik Wołyński” 1934, t. 3.

Gołba Z., *Rozwój władz Królestwa Polskiego w okresie powstania listopadowego*, Wrocław 1971.

Hass L., *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 1999.

Hoffman J., *Wołyń w walce 1831 r.*, „Rocznik Wołyński” 1923, nr 2, s. 149–192.

Karpińska M., *„Nie ma Mikołaja!”. Starania o kształt sejmu w powstaniu listopadowym 183–1831*, Warszawa 2007.

- Karpińska M., „Podług miary krawca”? – próba portretu zbiorowego członków sejmu rewolucyjnego 1830–1831, „Przegląd Historyczny” 2003, r. 94, nr 3, s. 269–290.
- Karpińska M., *Przedstawiciele Ziem Zabrzanych na sejmie powstańczym 1831 roku*, „Przegląd Wschodni” 2011, t. 21 (141), s. 37–52.
- Karpińska M., *Starania wokół odnowienia sejmu w powstaniu listopadowym 1830–1831*, „Przegląd Historyczny” 2002, r. 93, nr 3, s. 291–305.
- Kostanecki S., *Ostatnie posiedzenie sejmu Królestwa Polskiego w 1831 r. w Płocku*, „Notatki Płockie” 1972, t. 17, nr 1(65), s. 29–33.
- Kozłowski E., *Generał Józef Bem*, Warszawa 1959.
- Krajewski M., *Usque ad finem. Powstanie listopadowe i partyzantka 1833 r. na ziemi dobrzyńskiej*, Rypin 2011.
- Łepkowski T., *Powstanie 1831 r. na Ukrainie*, [w:] *Powstanie Listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne. Militaria. Europa wobec powstania*, red. W. Zajewski, Warszawa 1990, s. 413–427.
- Łepkowski T., *Warszawa w Powstaniu Listopadowym*, Warszawa 1957.
- Łopuszański B., *Narcyz Olizar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław 1978, s. 819–822.
- Małachowski-Łempicki S., *Wielka Prowincjonalna Loża Wołyńska*, „Rocznik Wołyński” 1931, t. 2.
- Oppman E., *Warszawskie Towarzystwo Patriotyczne*, Warszawa 1937.
- Ostapowicz D., *Boreml 1831*, Warszawa 2010.
- Puciata P.M., *Skład i działalność reprezentacji Ziem Zabrzanych na Sejmie 1830/1831*, [w:] *Księga Pamiątkowa Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno 1933, s. 232–249.
- Rostocki W., *Władza wodzów naczelnych w powstaniu listopadowym*, Wrocław 1955.
- Taźbirek D., *Narcyz hr. Olizar i jego działalność na Sejmie w czasie powstania listopadowego 1830–1831*, [w:] *Polskie Kresy Wschodnie i ludzie stamtąd. Materiały konferencyjne*, red. W. Dzianisawa, P. Juskiewicz, J. Staškowiak, Warszawa 2010, s. 164–173.
- Tokarz W., *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831 r.*, Warszawa 1993.
- Wojtasik J., *Wołyń w powstaniach narodowych 1794–1864*, „Niepodległość i Pamięć” 2008, r. 15, nr 1 (27), s. 49–77.
- Wroński A., *Powstanie listopadowe na Wołyniu, Podolu i Ukrainie*, Warszawa 1993.
- Zajewski W., *Rola sejmu w Powstaniu Listopadowym*, [w:] *Powstanie Listopadowe, Dzieje wewnętrzne. Militaria. Europa wobec powstania*, red. W. Zajewski, Warszawa 1990, s. 88–108.
- Zajewski W., *Walki wewnętrzne ugrupowań politycznych w powstaniu listopadowym 1830–1831*, Gdańsk 1967.
- Ziółek S., *Sejm Królestwa Polskiego w okresie powstania listopadowego*, Warszawa 2007.

Adam Buława

Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

Count Narcyz Olizar during the November Uprising (1830–1831). From the Volhynia Insurrection to the Revolutionary Sejm

Keywords

Narcyz Olizar, Wołyń, Volhynia, Freemasonry, November Uprising 1830–1831, Insurgent/Revolutionary Sejm 1830–1831

Abstract

The text is devoted to the activities of Narcyz Olizar, who came from a Volhynia landowners' family. He was first involved in Freemasonry, then led the Volhynian province of the Patriotic Society and was part of the leadership of the uprising in the Volhynian governorate (1831). He was the first of the 32-member representation of the Russian Partition to enter the parliamentary chamber and the insurgent senate. He was known for his radical views, opposing the inept Commander-in-Chief, Gen. Jan Skrzynecki. He was active during the change of the National Government in August 1831, and in the last stage of the Uprising in Zakroczym and Płock.

Adam Buława

Kardinal-Stefan-Wyszyński-Universität Warschau

Graf Narcyz Olizar im Novemberaufstand (1830–1831). Aus dem Wolhynischen Aufstand in das Revolutionäre Parlament

Schlüsselwörter

Narcyz Olizar, Wolhynien, Freimaurerei, Novemberaufstand 1830–1831, aufständischer/revolutionärer Sejm 1830–1831

Zusammenfassung

Der Text ist dem Wirken von Narcyz Olizar gewidmet, der aus einer wolhynischen Landadelsfamilie stammte und sich zunächst in der Freimaurerei engagierte, dann die Provinz Wolhynien der Patriotischen Gesellschaft leitete und zur Führung des Aufstands im Gouvernement Wolhynien (1831) gehörte. Er war der erste der 32 Vertreter des Westlichen Krajs, der in die Abgeordnetenversammlung und den aufständischen Senat einzog. Er war für seine radikalen Ansichten bekannt und stellte sich gegen den unfähigen Oberbefehlshaber, General Jan Skrzynecki. Er war aktiv am Wechsel der Landesregierung im August 1831 sowie an der Endphase des Aufstandes in Zakroczym und Płock beteiligt.

Адам Булава

Университет кардинала Стефана Вышиньского в Варшаве

Граф Нарцисс Олизар во время Ноябрьского восстания (1830–1831). От волынского восстания до революционного парламента

Ключевые слова

Нарцисс Олизар, Волынь, масонство, Ноябрьское восстание 1830–1831, повстанческий/революционный сейм 1830–1831

Резюме

Текст посвящен деятельности Нарцисса Олизара, происходящего из волынского дворянства, который сперва принимал участие в деятельности масонства, а затем возглавил волынскую провинцию Патриотического общества и входил в руководство восстания на территории Волынской губернии (1831). Он стал первым из 32 лиц, представляющих Отобранные земли, вошедших в состав палаты депутатов и повстанческого сената. Нарцисс Олизар, известный своими радикальными взглядами, выступал против неумелого главнокомандующего, генерала Яна Скржинецкого. Граф был особо активен при смене Национального правительства в августе 1831 года, а также в заключительной фазе восстания в Закроциме и Плоцке.